

OFFICIAL PRESS RELEASE

24 Sepitema 2019

Tu'utu'uni ki he Fokotu'utu'u Ngāue Fakapa'anga

Na'e tali 'e he Poate 'a e kau Talēkita 'o e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' hili 'enau fakataha 'i he 'aho 23 'o Sepitema 2019, ke kei hokohoko atu ai pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga 'a ia 'oku hā atu 'i lalo'. 'Oku fakataumu'a eni ke ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, ki hono tuku atu 'a e ngaahi nō ki tu'a ke ne faka'ai'ai mo pātoloaki 'a e tupu faka'ekonōmika 'a e fonua'.

- a. Ke kei hoko atu pē hono ta'etotongi 'a e tupu (interest) 'i he ngaahi 'akauni pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē' (Exchange Settlement Account) 'oku fakahū 'i he Pangikē Pule' (zero interest rate policy);
- e. Ke 'oua 'e toe ma'ulalo hifo 'i he peseti 'e 80 'a e lahi e ngaahi nō 'oku tuku atu 'e he ngaahi pangikē 'o fakahoa ki he lahi 'o 'enau ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio);
- f. Ke kei tu'uma'u pē 'a e lahi 'o e pa'anga 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale', 'a ia 'oku tu'utu'uni fakalao ke tauhi 'i he Pangikē Pule' (Statutory Reserve Deposit) 'i he peseti 'e 10; pea
- h. Ke tauhi pē 'a e tu'unga 'o e hikihiki 'i he totongi 'o e ngaahi koloa' (inflation reference rate) ke 'oua na'a laka hake he peseti 'e 5.

Na'e fakahā 'e he Kōvana 'o e Pangikē Pule', Sione Ngongo Kioa, 'oku hā mai e ngaahi ola lelei mei he ngaahi ngāue faka'ekonōmika fakalotofonua' 'i he māhina Siulai 2019. Na'e kake hake 'a e lahi e ngoue 'oku uta atu ki muli 'i Siulai', 'o tautefito ki he ngaahi ngoue foha' mo e fua'i'akau', 'o fenāpasi mo e lahi ange 'a e pa'anga 'oku ma'u mai mei hono fakatau atu 'o e ngoue' ki tu'apule'anga'. 'Oku poupu 'a hono fokotu'u 'o e ngaahi polōseki fo'ou hangē koe Halafononga ki ha Ngatai Tu'uloa', mo e ngaahi tokoni fakame'angāue mo fakapa'anga kehekehe pē, ki hono pātoloaki 'a e tupu 'i he sekitoa ngoue' mo e toutai'. 'Oku kau atu mo e ngaahi polōseki 'a e pule'anga' fekau'aki mo e ma'u'anga ivi fakaenatula' (renewable energy) ki he tupulekina 'a e sekitoa ki he ngaahi fiema'u faka'api'. 'Oku longomo'ui aipē 'a e ngaahi ngāue langa' 'o makatu'unga he lahi ange 'a e ngaahi nō fale' mo e nō ki he ngaahi pisinisi fa'u koloa', pehē ki he toe lahi ange 'a e ngaahi kole ngofua langa kuo 'osi tali'. Na'e kaunga lelei foki 'a e ngaahi katoanga 'i Siulai' ki he sekitoa takimamata', hangē ko hono katoanga'i e 'Aho 'Alo'i 'o e Tama Tu'i', Uike Heilala', mo e Fakamanatu 'o e ta'u 72 'o e 'Apiako Mā'olunga 'o Tonga, 'a ia na'a ne tohoaki'i mai 'a e kau folau tokolahi 'i Siulai. Ne hā mahino eni 'i he tupu 'a e tokolahi 'o e kau folau mei tu'apule'anga ne tū'uta mai ki Tonga' ni 'i he māhina Siulai', pea mo e lahi ange 'a e pa'anga hū mai mei he fefolau'aki' (travel receipts). Na'e tupu foki mo e lahi 'o e ngaahi me'alele kuo lesisita', neongo na'e 'i ai 'a e holo 'i he ngaahi koniteina na'e lesisita'.

'Oku kei 'i he tu'unga fakafiemālie pē 'a e fai fatongia 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale', 'o poupu ki ai 'a e mālohi fe'unga e ivi 'enau pa'anga ngāue', pehē ki he'enau ngaahi tupu' (profits). Na'e tupu 'a e peseti 'o e ngaahi nō ne tuku atu' 'i hono fakahoa ki he lahi 'o e ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio), ki he peseti 'e 78.4 mei he peseti 'e 77.9 'i he mahina kuo 'osi', 'o makatu'unga mei he lahi ange 'a e tupu 'o e ngaahi nō kuo tuku atu', 'i he tupu 'o e fakahū pa'anga'. Neongo kuo ofi eni 'i he peseti 'e 80 kuo tu'utu'uni 'e he Pangikē Pule', kā 'oku mahino mai 'oku kei lahi pē 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue (liquidity) 'a e ngaahi pangikē 'a ia 'oku malava ke kei nō atu ki tu'a'. Na'e tu'umau pē 'i he peseti 'e 6.09 'a e 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he nō mo e fakahū pa'anga' (weighted average interest rate spread), tupu pea mei he fetāmate'aki pē 'a e holo 'a e totongi tupu 'i he fakahū pa'anga' (deposit rates) mo e holo 'i he totongi tupu 'i he nō, (lending rates).

Na'e hiki hake 'a e tu'unga 'o e pa'anga talifaki 'i muli' (foreign reserves) 'aki 'a e \$8.6 miliona ki he \$492.9 miliona 'i Siulai 2019, 'o fe'unga ia mo e māhina 'e 8.2 'o e koloa mo e ngaahi ngāue hū mai mei muli'. Na'e makatu'unga 'a e hiki ko eni' mei he ma'u mai 'o e ngaahi pa'anga tokoni ki he patiseti mo e ngaahi polōseki 'a e pule'anga' mei he ngaahi hoa ngaue fakalalakala', fakataha mo e talafi pa'anga fakataautaha mei muli'.

Na'e holo 'a e tu'unga 'o e totongi koloa fakalukufua' 'i Siulai' 'aki 'a e peseti 'e 0.5, 'o fakahoa ki he hiki peseti 'e 5.8 'i he māhina tatau 'o e ta'u kuo'osi'. Ko e holo fakata'u ko eni' na'e tupu ia pea mei he holo 'a e ngaahi totongi koloa fakalotofonua' 'aki 'a e peseti 'e 2.4, tautefito ki he totongi 'o e kava Tonga', me'akai fakalotofonua' mo e ngaahi sēvesi ki he fakafetu'utaki'. Kaekehe, na'e kei hikihiki pē 'a e totongi koloa hū mai mei muli' 'aki 'a e peseti 'e 1.1 ki he kotoa 'o e ngaahi koloa hū mai' tukukehe 'a e totongi lolo', ngaahi sēvesi fakataautaha' mo e ngaahi koloa fakafaito'o'. 'Oku 'i ai foki mo e ngaahi totongi tute mo e tute 'ekisia fo'ou kuo tānaki mai 'e he Potungaue Tānaki Tukuhaui mo e Kasitomu' ki hono hū mai 'o e fua'imoa' mo e ngaahi me'alele mei muli', pea mo hono fakatau 'o e tapaka Tonga', 'a ia 'oku 'amanaki te ne to e hiki hake 'a e tu'unga 'o e totongi koloa fakalukufua' 'o kamata 'i he mahina' ni, Sepitema 2019.

'Oku fakafuofua 'e he Pangikē Pule' 'oku fakalalakaka pē kimu'a 'a e tu'unga faka'ekonōmika 'a e fonua' 'i he kaha'u vave mai'. Kā 'e malava uesia 'a e fakafuofua ko 'eni' mei he ngaahi feliuliuaiki 'i he tu'unga 'o e 'ea' pea mo e ta'epau 'a e tu'unga faka'ekonōmika fakamamani lahi'. Ko e pa'anga talifaki 'i muli' 'oku fakafuofua 'e kei 'i he tu'unga fakafiemālie pē, pea 'oku 'amanaki 'e nofo pē 'a e hikihiki 'i he totongi koloa' 'o 'ikai ma'olunga ange he peseti 'e 5. Ko e ngaahi pangikē 'oku fakafuofua 'e 'i he tu'unga fakafiemālie pē mo 'enau ngaahi ngāue' pea fe'unga pē 'a 'enau pa'anga talifaki ki ha fa'ahinga uesia 'i he tupu 'o e ngaahi nō kuo tuku atu'.

Makatu'unga pea mei' he ngaahi fakamatala kuo fakahā atu 'i 'olunga', 'oku kei taau ke hokohoko atu pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga'. 'Oku kei fakahoko pē 'e he Pangikē Pule' hono siofi ke fakahoko ha ngaahi fokotu'utu'u ngāue te ne faka'ai'ai 'a hono ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, ki hono nō atu ke tokoni ki he ngaahi ngāue faka'ekonōmika fakalotofonua', pea ke poupou mo pātoloaki ha tupu faka'ekonōmika 'oku ma'uma'uluta mo tolonga. 'Ikai ngata ai', ka 'oku tokanga aipē 'a e Pangikē Pule' ki hono muimui'i ofi e ngaahi fakalalakaka faka'ekonōmika fakalotofonua' mo fakatu'apule'anga', mo tu'u mateuteu ke liliu 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga' 'o ka fiema'u.

Ki ha ngaahi fakamatala fakaikiiki kātaki 'o fetu'utaki ki he:

Tafa'aki 'Ekonōmika

Telefoni: (676) 24 057

Fax: (676) 24201

Email: nrbt@reservebank.to